

The efficacy of the peace training packagein on verbal, physical and social bullying of students

Shole Kia¹, Shahram Vahedi², Davood Tahmasebzadeh Sheghlar³, Rahim Badri Gargari⁴

1. Ph.D Candidate in Educational Psychology, Faculty of Education and Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: kia_sh@tabrizu.ac.ir

2. Professor, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: vahedi_sh@tabrizu.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: d.tahmaseb@tabrizu.ac.ir

4. Professor, Department of Psychology, Faculty of Education and Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: badri1346@tabrizu.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:

Research Article

Article history:

Received 16 March 2024

Received in revised form

12 April 2024

Accepted 18 May 2024

Published Online 21

December 2024

Keywords:

teaching peace,
verbal and physical and
social bullying,
male students

ABSTRACT

Background: The research focuses on bullying as an aggressive behavior that has created significant risks in both school and society. Considering the nature of peace education, the investigation aims to explore its impact on the components of bullying in elementary school boys. The primary objective of this research is to address a notable research gap that has not been thoroughly explored until now, emphasizing the central issue of the study.

Aims: The aim of the current research is to assess the effectiveness of a peace education package on verbal, physical, and social bullying among male students in the second grade of elementary school.

Methods: The research employed a semi-experimental design with pre-test and post-test phases, involving an experimental group and a control group. The statistical population consisted of all male students in the second grade of elementary schools in Urmia during the academic year 2022-2023. A total of 60 students were selected using multi-stage cluster sampling, with 30 participants in each of the experimental and control groups. The data collection tool was the questionnaire of the Peer Relationship Scale for Adolescents (Parda, 2000). Following the pre-test, the experimental group underwent a 13-session, 60-minute peace education package based on UNESCO's peace components (1999). Relevant books and articles were utilized for structuring the educational sessions. Data analysis was conducted using the multivariate analysis of covariance (MANCOVA) through SPSS version 27.

Results: The results indicated that the level of bullying in all three dimensions (verbal, physical, and social) significantly decreased in the experimental group compared to the control group after the implementation of the peace education intervention, with a significance level of $p < 0.001$.

Conclusion: Given the significant impact of peace education on reducing bullying among students, educational specialists, teachers, and counselors in schools, especially in elementary education, can utilize this form of education to enhance and improve students' bullying behavior.

Citation: Kia, Sh., Vahedi, Sh., Tahmasebzadeh Sheghlar, D., & Badri Gargari, R. (2024). The efficacy of the peace training packagein on verbal, physical and social bullying of students. *Journal of Psychological Science*, 23(143), 41-58. [10.52547/JPS.23.143.41](https://doi.org/10.52547/JPS.23.143.41)

Journal of Psychological Science, Vol. 23, No. 143, 2024

© The Author(s). DOI: [10.52547/JPS.23.143.41](https://doi.org/10.52547/JPS.23.143.41)

✉ **Corresponding Author:** Shahram Vahedi, Professor, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

E-mail: vahedi_sh@tabrizu.ac.ir, Tel: (+98) 41-33392090

Extended Abstract

Introduction

Bullying is recognized globally as a complex and serious issue (Shokouwa, 2023). Additionally, bullying in schools is a major problem that requires attention, as schools must protect their students from any form of violent behavior (Ermittance, 2021). Bullying is often defined as the systematic misuse of power by peers (Olufa & Gostina, 2020). It can have serious physical and psychological effects on adolescents if not addressed promptly, leading to behavioral and emotional problems such as anxiety (Luo et al., 2022), suicidal thoughts (Haski et al., 2022), and self-harming behavior (Benatov et al., 2021). Moreover, Shafiee-Zadeh (2020) demonstrated a positive relationship between depression and bullying and victimization variables, highlighting the need for further research on various educational interventions aimed at reducing bullying. Given the enduring physical and emotional consequences of bullying, more research is needed in the direction of various educational approaches to mitigate bullying.

Given the importance of the bullying phenomenon in society, it is not surprising that many researchers have dedicated their efforts to launching and evaluating the effectiveness of anti-bullying interventions (Gorini et al., 2020). Various psycho-educational interventions have been employed to reduce psychologically harmful components within the school environment. Some educators believe that emphasizing ethical values can enrich the school environment by promoting values such as peace, friendship, and understanding among students, ultimately reducing disciplinary issues (Jafari & Shamsi, 2016). Many conflicts depend on individuals' skills in dealing rationally with problems. As rational confrontation and non-violent approaches are educational endeavors, students can learn, through peace education, how to approach conflicts logically and assist in resolving conflicts if they arise (Jafari, 2014). According to the positive and negative peace theory of Johan Galtung, negative peace is not merely the absence of direct or overt violence, but rather the domination of non-violent and conflict-resolving

relations during the absence of direct violence (Ramsbottom et al., 2011). According to Mergler (2007), students should be taught that in a world full of compassion, understanding, and friendship, life is possible, and this can only be achieved through education. The necessity and importance of educating and preparing children and adolescents for a life filled with peace and tranquility have prompted new studies on peace skills and peace education. Peace education is an emerging field striving to provide the necessary resources to create a society built on friendship, justice, equality, and peaceful coexistence. According to Johan Galtung's definition (2006), peace is a state of mind, socially, politically, ethically, and spiritually manifested at individual, interpersonal, group, and global levels. It is the outcome of humanity's transition from self-centeredness, selfishness, and antagonistic tendencies (self-other duality) to a global awareness of the fundamental unity and oneness of humanity, an interconnectedness with all of humanity, and indeed, with all life.

Many countries provide extensive interventions at various levels to offer services to combat bullying or stop bullying altogether. However, in our society, there has been limited discussion on bullying in schools and other social environments in an effective and widespread manner (Keshtvarz et al., 2019). In this context, interventions based on awareness require indigenous research and groundwork. Domestic studies on the impact of peace education on bullies have not been conducted to date. Bullying and aggression are behavioral problems commonly observed among high school students, and considering that the psychological effects of exposure to violent behavior can have significant detrimental effects such as a decrease in students' sense of security, reluctance to attend school, and academic decline for victims, addressing this issue is more necessary than ever.

While various studies in different countries have examined the prevalence of bullying behavior in schools, none of them have described favorable conditions that are suitable and do not require intervention. This indicates that bullying behavior is a common problem in interpersonal relationships among students. It seems that more evidence,

especially concerning different samples, can enhance the level of confidence and effectiveness and provide a foundation for future research. Therefore, to align educational packages with the research structure and improve their effectiveness, it is essential to adapt them to the ages and cognitive status of the community. Based on this, this research aimed to investigate the effectiveness of a peace education package on verbal, physical, and social bullying among male students in the second grade of elementary school. Thus, the following hypothesis was examined in this study: Peace education has a positive impact on verbal, physical, and social bullying among male students in the second grade of elementary school.

Method

In the present study, a quasi-experimental pre-test post-test design with a control group was employed, and the statistical population included all second-grade male students in regular elementary schools in Urmia during the academic year 2022-2023. The total number of students in this population was 32,402. Considering the research conducted in the country, where more than ten percent of students exhibit bullying behaviors, and taking into account the quasi-experimental design, the sample size (15-30) was determined based on the recommendation by Gall et al. (2015). In this study, each group consisted of 30 participants, considering a possible sample dropout of 32.

A multi-stage cluster sampling method was employed in this study. Firstly, densely populated schools were selected, and then, two schools were randomly chosen. Subsequently, based on student files, consultation with school coaches, and bullying questionnaires, individuals displaying violent behavior in their actions and speech were selected. Following the initial screening based on the bullying questionnaire, 60 students (30 from each school) with higher scores in verbal, physical, and social bullying were selected for further examination and placed in the control and experimental groups.

The inclusion criteria for the participants involved having high scores in bullying based on the questionnaire, being male, and falling within the age range of 10 to 12. The exit criteria included

participation in simultaneous similar educational sessions and consecutive absences from two preceding educational sessions.

In both the experimental and control groups, an initial test was conducted to assess bullying and its components through a questionnaire. The peace education program was implemented for the experimental group over 13 sessions, with one session per week lasting 60 minutes, taking place in the respective school. However, no intervention was carried out for the control group. The results obtained from the post-test were compared with the pretest results, and for data analysis, a multivariate analysis of covariance (MANCOVA) was utilized with the SPSS 27 software. This statistical approach allows for the examination of the impact of the peace education program on multiple dependent variables related to bullying.

Results

The participants consisted of boys from the fourth, fifth, and sixth grades of elementary school. In the fourth grade, there were seven participants in the experimental group and five in the control group. For the fifth grade, there were thirteen participants in the experimental group and fourteen in the control group. In the sixth grade, there were ten participants in the experimental group and eleven in the control group. The findings from the table indicate changes in the mean scores of verbal, physical, and social bullying variables in the experimental and control groups between the pre-test and post-test stages. These changes suggest that in the experimental group, post-test scores of participants have decreased in bullying variables.

To investigate the impact of peace education, the assumptions of the analysis of covariance (ANCOVA) were examined. The assumptions included normality, and based on the Shapiro-Wilk test, normality was confirmed in both groups at each stage of the research. Additionally, the homogeneity of covariance matrices was assessed using the Box's M test. The results, with a significance level lower than 0.05, supported the homogeneity of variances in the study groups.

Furthermore, to check for outliers, the SPSS Explore function was utilized, revealing the absence of

outliers in the data. Additionally, linear relationships were examined in all groups through scatter plots, indicating the presence of a linear relationship. These

methodological considerations enhance the validity and reliability of the statistical analyses conducted in the study.

Table 1. The results of the intergroup effects test

Effect		Value	F	df	Df Error	Sig
Group	Pillais Trace	0.802	71.693	3	53	0.001
	Wilks Lambda	0.198	71.693	3	53	0.001
	Hotelling's Trace	4.058	71.693	3	53	0.001
	Roy's Largest Root	4.058	71.693	3	53	0.001

In Table 1, the statistical analysis reveals a significant difference with an F-statistic at a significance level of 0.001, indicating the effectiveness of the peace education program in influencing verbal, physical, and social bullying behaviors. This observation supports the hypothesis that the experimental group,

exposed to peace education, exhibited a meaningful reduction in the specified subcategories of verbal, physical, and social bullying, compared to the control group. The findings suggest a noteworthy impact of the peace education intervention on mitigating bullying behaviors across these dimensions.

Table 2. Results of multivariate covariance analysis of the effect of peace education on verbal, physical and social bullying

Source	Dependent variable	SS	df	MS	F	Sig	Effect size
Group	Verbal bullying	108.117	1	108.117	36.083	0.001	0.396
	physical bullying	163.774	1	163.774	48.929	0.001	0.471
	social bullying	104.729	1	104.729	43.111	0.001	0.439
Error	Verbal bullying	164.779	55	2.996	-	-	-
	physical bullying	184.094	55	3.347	-	-	-
	social bullying	133.611	55	2.429	-	-	-
Total	Verbal bullying	16120.000	60	-	-	-	-
	physical bullying	14960.000	60	-	-	-	-
	social bullying	13509.000	60	-	-	-	-
Corrected Model	Verbal bullying	438.333	59	-	-	-	-
	physical bullying	482.833	59	-	-	-	-
	social bullying	455.250	59	-	-	-	-

The comparison of means between the experimental and control groups in the subcategories of verbal, physical, and social bullying demonstrates statistically significant differences with p-values less than 0.001 ($p < 0.001$) and F-statistics of 36.083, 48.929, and 43.111, respectively. These results confirm the research hypothesis regarding the impact of peace education on reducing verbal, physical, and social bullying. The effect sizes for verbal, physical, and social bullying indicate a moderate influence, suggesting that the intervention has a meaningful impact, with effect sizes ranging from 0.2 to 0.5, falling within the moderate range.

Conclusion

The current research aimed to investigate the effectiveness of a peace education package on verbal, physical, and social bullying among male students in the second grade of elementary school. The results of the multivariate analysis of covariance (MANCOVA)

revealed a significant difference in the mean scores of verbal, physical, and social bullying between the experimental and control groups, confirming the research hypothesis. The findings indicated that peace education led to a reduction in bullying components among male students in the second grade of elementary school.

This study aligns with previous research in the field of peace education, supporting the positive impact of such education on various variables. Notable examples include studies demonstrating the positive effects of peace education on external social behavior by Brounis (2019), improvements in interpersonal relationships and academic motivation among female students in the first year of high school by Kukhalo et al. (2021), solidarity among students by Polat and Halıcı (2020), increased empathy and human values in students by Tanıl and Kıralp (2021), reduction in bullying, enhancement of coping skills, and increased feelings of security in school by Scorrzaepic et al.

(2013). The current research contributes to the existing literature by specifically focusing on the impact of peace education on bullying behaviors among elementary school male students.

Brounis, in his findings, asserted that peace education has an impact on children's social behavior, enhancing their attitudes and skills for engaging in prosocial behaviors. Children demonstrated a more positive attitude towards themselves and others, as well as cooperative and positive social behavior within the community. The literature review underscores the importance of peace education during childhood, a period when children possess various cognitive capacities and social skills. Terri and Nelson (2009) concluded from their research that preschool children can process complex information, behaviors, and abstract concepts such as peace.

Moreover, Polat and Halıcı (2020) found that peace education is an effective program for enhancing students' solidarity, with an increase observed in the experimental group, while no significant difference was found in the control group without peace education. Woodruff Staddall (2011) referred to her peace education program, stating that after implementing peace education, the cooperation skills of the experimental group increased, while their aggressive tendencies decreased. These findings align with the results of the current study.

Tanıl and Kıralp (2021) demonstrated in their results that peace education increases the inclination towards tolerance and human values. They emphasized that to create a society that allows diverse identities to coexist peacefully in a social environment based on values of empathy and humanity, it is imperative to incorporate peace education. Implementing peace education, addressing differences in schools, and instilling empathy and human values represent small steps toward social peace.

Therefore, the test of this hypothesis was conducted through a 13-session, 60-minute peace education program aimed at reducing bullying behaviors among students. The objective was for students to learn to live peacefully and away from violence, promoting an environment where individuals can coexist peacefully. Essentially, peace education is a

corrective measure to protect learners and children from engaging in violent acts in society. It seeks to develop a set of behavioral skills necessary for living peacefully and fostering peace, benefiting humanity as a whole. Human communication skills acquired through a learner-centered approach shape critical thinking, transforming the learner into someone capable of making informed decisions that advocate for social justice (Molisho, 2016).

The present study had certain limitations, one of which was its practical execution, focusing solely on male elementary school students. Therefore, generalizing the findings to all students and educational levels should be approached with caution. Another limitation was the inability to control variables such as family and social factors that influence bullying. Future research is suggested to explore the effectiveness of peace education in other cities, across different educational levels, and for female students to obtain more comprehensive results. As a practical recommendation, considering the positive impact of peace education on reducing bullying behaviors, it is proposed that teachers and counselors deliver this education, especially to elementary school students, and incorporate it into their curriculum.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines: Adherence to Research Ethics Principles: This article is derived from the doctoral dissertation of the first author in the field of educational psychology at the University of Tabriz, with the proposal approved on 08/30/1400. Additionally, research permits within the statistical community have been obtained from the West Azerbaijan Education and Training Organization.

Funding: This research is conducted as part of a doctoral dissertation and does not receive any financial support.

Authors' contribution: The first author is the primary researcher of this study. The second author is the academic advisor, and the third and fourth authors are thesis consultants.

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest regarding the research.

Acknowledgments: The authors express their gratitude to the advisors and mentors who contributed to the completion of this research.

بررسی تأثیر بسته آموزشی صلح بر قلدری کلامی، فیزیکی و اجتماعی دانش آموزان

شعله کیا^۱، شهرام واحدی^۲، داود طهماسب زاده شیخلار^۳، رحیم بدری گری^۴

۱. دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

۲. استاد، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

۳. دانشیار، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

۴. استاد، گروه علوم تربیتی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

چکیده

مشخصات مقاله

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخچه مقاله:

دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۶

بازنگری: ۱۴۰۳/۰۱/۲۴

پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۹

انتشار برخط: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱

کلیدواژه‌ها:

آموزش صلح،

قلدری کلامی و فیزیکی و

اجتماعی،

دانش آموزان پسر

زمینه: قلدری به عنوان یک رفتار پرخطرانه خطرات زیادی در مدرسه و جامعه ایجاد کرده است و با توجه به ماهیت آموزش صلح، بررسی تأثیر آن بر مؤلفه‌های قلدری در دانش آموزان ابتدایی پسر، برای پر کردن خلأ پژوهشی که تاکنون انجام نشده مسئله اصلی پژوهش حاضر است.

هدف: هدف پژوهش حاضر اثربخشی بسته آموزشی صلح بر قلدری کلامی، فیزیکی و اجتماعی دانش آموزان پسر دوره دوم ابتدایی بود. **روش:** روش پژوهش نیمه آزمایشی با طرح پیش آزمون و پس آزمون با گروه گواه بود. جامعه آماری را تمامی دانش آموزان پسر دوره دوم ابتدایی شهر ارومیه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ تشکیل داد که ۶۰ نفر با دو گروه ۳۰ نفری آزمایش و گواه با روش نمونه گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. ابزارهای جمع آوری اطلاعات: پرسشنامه مقیاس سنجش روابط نوجوانان همسال (پاردا، ۲۰۰۰) بود. پس از اجرای پیش آزمون گروه آزمایش طی ۱۳ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای تحت بسته آموزش صلح بر اساس مؤلفه‌های صلح یونسکو (۱۹۹۹) قرار گرفت. جهت تنظیم جلسات بسته آموزشی از کتب و مقالات مرتبط استفاده شد و تجزیه و تحلیل داده‌ها، به وسیله تحلیل کوواریانس چند متغیره از طریق نرم افزار SPSS نسخه ۲۷ انجام شد.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که میزان قلدری در هر سه مؤلفه (کلامی، فیزیکی و اجتماعی) در گروه آزمایش بعد از مداخله آموزش صلح نسبت به گروه کنترل به با سطح معنی داری $p < 0/001$ کاهش یافت.

نتیجه گیری: با توجه به تأثیر معنادار آموزش صلح بر قلدری دانش آموزان، متخصصان آموزشی، معلمان، مشاوران در مدارس بخصوص در دوره ابتدایی می‌توانند از این آموزش جهت بهبود رفتار قلدری دانش آموزان استفاده نمایند.

استناد: کیا، شعله؛ واحدی، شهرام؛ طهماسب زاده شیخلار، داود؛ و بدری گری، رحیم (۱۴۰۳). بررسی تأثیر بسته آموزشی صلح بر قلدری کلامی، فیزیکی و اجتماعی دانش آموزان. مجله علوم روانشناختی، دوره ۲۳، شماره ۱۴۳، ۴۱-۵۸.

DOI: [10.52547/JPS.23.143.41](https://doi.org/10.52547/JPS.23.143.41) مجله علوم روانشناختی، دوره ۲۳، شماره ۱۴۳، ۱۴۰۳.

مقدمه

قلدری^۱ در سطح جهانی به‌عنوان یک مشکل پیچیده و جدی شناخته‌شده است (شوکوروا، ۲۰۲۳). همچنین قلدری در مدارس یک مشکل بزرگی است که باید مورد توجه قرار گیرد زیرا مدارس باید از دانش‌آموزان خود در برابر اعمال خشونت‌آمیز به هر شکلی محافظت کند (ارمیتاز، ۲۰۲۱). قلدری اغلب به‌عنوان سوءاستفاده نظام‌مند از قدرت توسط همسالان تعریف می‌شود (اولفا و گوستینا، ۲۰۲۰). قلدری می‌تواند اثرات جسمی و روانی جدی بر نوجوانان داشته باشد و اگر به‌موقع به آن توجه نشود، معمولاً منجر به مشکلات رفتاری و احساسی مانند اضطراب (لو و همکاران، ۲۰۲۲) افکار خودکشی (هاسکی و همکاران، ۲۰۲۲) و رفتار خودکشی (بناتوف و همکاران، ۲۰۲۱) می‌شود. همچنین شفیع‌زاده (۱۳۹۹) در پژوهش خود نشان داد که بین افسردگی با متغیرهای قلدری و قربانی رابطه مثبت وجود دارد؛ بنابراین با توجه به این که پیامد جسمانی و هیجانی قلدری پایدار است نیازمند تحقیقات بیشتری در زمینه آموزش‌های مختلف در جهت کاهش قلدری هستیم.

با توجه به اهمیت پدیده قلدری در جامعه، تعجب‌آور نیست که بسیاری از محققان تلاش خود را به راه‌اندازی و ارزیابی اثربخشی مداخلات ضد قلدری اختصاص داده‌اند (گورینی و همکاران، ۲۰۲۰). برای کاهش مؤلفه‌های روانشناختی آسیب‌زا در محیط مدرسه مداخلات روانی-تربیتی متعددی بکار گرفته‌شده است. بعضی از مریبان معتقدند که توجه به ارزش‌های اخلاقی می‌تواند در گسترش ارزش‌ها به‌خصوص در ایجاد صلح، دوستی و تفاهم بین دانش‌آموزان، غنی کردن محیط مدرسه و کاهش مسائل انضباطی مؤثر واقع گردد و از بروز قلدری جلوگیری نماید (جعفری و شمسی، ۱۳۹۵). بسیاری از منازعات بستگی به مهارت‌های فردی افراد نسبت به برخورد منطقی با مشکل دارد. با توجه به این موضوع که مواجهه منطقی و دور از خشونت امری آموزشی است، دانش‌آموزان می‌توانند به کمک آموزش صلح چگونگی برخورد منطقی با مشکل را فراگیرند و یاد بگیرند که چگونه در صورت قرار گرفتن در فضای منازعه به پایان منازعه کمک کنند (جعفری، ۱۳۹۴). براساس نظریه صلح مثبت و منفی یوهان گالتونگ، صلح منفی همواره نبود جنگ و خشونت مستقیم یا

عریان تعریف‌شده صلح مثبت به باور گالتونگ حین نبود خشونت مستقیم، تسلط بر مناسبات خشونت پرور و منازعه برانگیز هست (رامسبوتام و همکاران، ۲۰۱۱). به اعتقاد مرگلر (۲۰۰۷) باید به دانش‌آموزان یاد داد که در جهانی پر از مهر، تفاهم و دوستی نیز می‌توان زندگی کرد که این نیز تنها در پناه آموزش فراهم می‌گردد.

ضرورت و اهمیت و آموزش و آماده‌سازی کودکان و نوجوانان برای زندگی همراه با صلح و آرامش، مباحث مطالعاتی تازه‌ای را با عنوان مهارت‌های صلح و آموزش صلح فراهم کرده است. آموزش صلح^۲ شاخه و علم جدیدی است که در تلاش است تا به خلق امکانات لازم برای ایجاد جامعه‌ای نباشد بر دوستی، عدالت، مساوات و زیست مسالمت‌آمیز بپردازد. (کاظم پور، بابا پور و اجاری، ۱۳۹۶). صلح عبارت است از یک حالت روانی، اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و معنوی که در سطح فردی، بین فردی، بین گروهی و جهانی زندگی بشر تجلی می‌یابد و محصول نهایی انتقال انسان‌ها از خودمحوری، خودخواهی و تمایلات ستیزه‌جویانه و دوگانه (خودی غیرخودی) به وضعیت جهانی و فراگیر آگاهی از وحدت و یگانگی بنیادی بشر و ارتباط با تمامی بشریت و در حقیقت ارتباط با تمامی زندگی است (دانش، ۲۰۰۶).

با توجه به مطالب بالا می‌توان گفت آموزشی که بر اساس نظریه صلح مثبت بتواند رفتارهای منطقی را جایگزین خشونت بکند بر کاهش رفتارهای قلدری دانش‌آموزان مؤثر خواهد شد. در این راستا تحقیقاتی نیز پیرامون تأثیر آموزش صلح بر رفتارهای خشونت‌آمیز دانش‌آموزان صورت گرفته به عنوان مثال: برونیس (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان اثرات آموزش صلح بر رفتار اجتماعی کودکان مقطع ابتدایی نشان داده است که آموزش صلح باعث بهبود رفتاری می‌گردد. زمانی کوخالو و همکاران (۱۴۰۰) بیان داشتند که آموزش تلفیقی صلح و حسن‌گزینی بر روابط بین فردی و انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه تأثیر مثبت داشت و این تأثیر در مرحله پیگیری هم معنی‌دار بود. پولات و هالچه (۲۰۲۰) در یک مطالعه تجربی، تأثیر برنامه آموزش صلح بر تمایلات همدلی دانش‌آموزان با نمونه‌ای که شامل ۲۷۵ دانش‌آموز پایه چهارم ابتدایی بود را به مدت ۱۴ هفته و هر هفته یک درس اجرا کردند. با بررسی یافته‌های به‌دست آمده در

^۱ bullying

^۲ Peace education

مطالعه، مشاهده شد که آموزش صلح برنامه‌ای مؤثر در افزایش تمایلات همدلی دانش آموزان پایه چهارم ابتدایی است.

تانیل و کیرالپ (۲۰۲۱) پژوهشی را با عنوان مدارا برای فرهنگ صلح پایدار در جامعه‌ای تقسیم شده: تأثیر آموزش صلح بر گرایش به مدارا و ارزش‌های انسانی، در سال تحصیلی ۲۰۱۸-۲۰۱۹ در قبرس شمالی بر دانش آموزان پایه هشتم را مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش نشان داد که برنامه آموزش صلح ارائه شده به گروه آزمایشی در افزایش گرایش‌های مدارا و ارزش‌های انسانی دانش آموزان مؤثر بوده است.

همچنین برنامه‌ای در مدارس ابتدایی و متوسطه در استرالیا (بیش از ۹۰ مدرسه) ارزیابی شده است (اسکورزیبیک و همکاران، ۲۰۱۳)؛ که شامل مطالعات پیش و پس از آزمون و طولی در طول ۱ تا ۳ سال است (اسلی و همکاران، ۲۰۰۷). بیش از ۱۲۰۰۰ دانش آموز و معلمان آن‌ها در ارزیابی‌ها شرکت داشته‌اند. مطالعات کاهش قابل توجهی را در قربانی شدن خود به‌ویژه در بین دانش آموزانی که به شدت قربانی شده‌اند (۳۳٪-۱۷٪) گزارش شده است. علاوه بر این، کاهش قلدری سایر دانش آموزان (۵٪-۱۰٪)، افزایش مهارت‌های مقابله‌ای، احساس امنیت در مدرسه، تعلق به مدرسه را نیز گزارش کردند و برای بهزیستی دانش آموزان مفید بود (اسلی و همکاران، ۲۰۰۷).

بسیاری از کشورها مداخلات گسترده‌ای را در سطوح مختلف به مردم جهت خدمات مقابله با زورگویی یا متوقف کردن آن ارائه می‌دهند (راضی مرادی و همکاران، ۱۳۸۹) این در حالی است که تاکنون در جامعه ما درباره زورگویی در مدارس و دیگر محیط‌های اجتماعی به‌طور کارآمد و فراگیر بحث نشده است (کشت‌ورز کندازی و برزگر، ۱۳۹۸). در این میان، مداخلات مبتنی بر آگاه‌سازی مستلزم انجام پژوهش‌ها و مطالعات بومی و زمینه‌ساز است. تاکنون مطالعات داخلی در رابطه با آموزش بسته صلح روی قلدرها انجام نپذیرفته است. این در حالی است که قلدری و تکانشگری از جمله مشکلات رفتاری است که متأسفانه در بین دانش آموزان مدارس به فور دیده می‌شود و با توجه به اینکه اثرات روانشناختی قرار گرفته در معرض رفتارهای زورگویانه می‌تواند پیامدهای روانشناختی بسیار آسیب‌زای مانند کاهش احساس امنیت دانش آموزان در مدرسه، بی‌رغبتی به حضور در مدرسه و افت تحصیلی را برای قربانیان به وجود آورد، پرداختن به این موضوع بیش‌ازپیش ضرورت می‌یابد. همچنان که

پژوهش‌های گوناگونی که در کشورهای مختلف میزان شیوع رفتار زورگویانه در مدارس را بررسی کرده‌اند هیچ‌کدام شرایطی مناسب و بی‌نیاز از مداخله را توصیف نکرده‌اند. این امر نشان می‌دهد که رفتار قلدری مشکلی شایع در روابط بین‌فردی دانش آموزان با همدیگر است. به نظر می‌رسد شواهد بیشتر در این زمینه به‌ویژه نمونه‌های دیگر بتوانند سطح اطمینان و اثرگذاری را ارتقاء داده و زمینه پژوهش‌های آتی را فراهم آورند. بر این اساس این پژوهش با هدف اثربخشی بسته آموزش صلح بر قلدری کلامی، فیزیکی و اجتماعی دانش آموزان پسر دوره دوم ابتدایی انجام گردید و بسته آموزشی متناسب با سنین جامعه پژوهش و وضعیت شناختی آنان تنظیم شد؛ بنابراین در این پژوهش فرضیه زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

آموزش صلح بر قلدری کلامی و فیزیکی و اجتماعی دانش آموزان پسر دوره دوم ابتدایی تأثیر مثبت دارد.

روش

الف) طرح پژوهش و شرکت‌کنندگان: در پژوهش حاضر، از طرح نیمه‌آزمایشی پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه گواه استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش، تمامی دانش آموزان دوره دوم مدارس عادی ابتدایی پسر شهر ارومیه با حجم ۳۲۴۰۲ در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ بود. بر اساس پژوهش‌های انجام گرفته در داخل کشور در بیشتر از ده درصد دانش آموزان رفتارهای قلدری مشاهده می‌شود.

با توجه به این که طرح پژوهش از نوع نیمه‌آزمایشی بود، تعداد معمول آزمودنی‌ها (۱۵-۳۰) بر اساس نظر (گال و همکاران، ۲۰۱۵) است که در پژوهش حاضر برای هر گروه ۳۰ نفر در نظر گرفته شد (با احتمال ریزش نمونه ۳۲ نفر).

روش نمونه‌گیری به صورت خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده به این صورت که از بین مدارس، مدارس پرجمعیت انتخاب و سپس از بین آن‌ها دو مدرسه به طور تصادفی انتخاب و در گروه گواه و آزمایش قرار گرفت و مرحله بعد بر اساس پرونده دانش‌آموزی با مشورت مربیان مدرسه و بر مبنای پرسشنامه قلدری، افرادی که دارای خشونت در رفتار و کلام خود بوده‌اند انتخاب و سپس با آزمون اولیه براساس پرسشنامه قلدری ۶۰ دانش آموز (از هر مدرسه ۳۰ نفر) که نمره بالاتری در قلدری کلامی و فیزیکی و اجتماعی

تعیین نقطه برش برای انتخاب افراد دارای قلدری بالا از نمره $40/73$ یعنی یک انحراف بالاتر از میانگین قلدری استفاده شد ($40/73 = 9/7 + 31/03$). همچنین پایایی کل مؤلفه قلدری در پژوهش حاضر با استفاده از الفای کرونباخ $0/88$ و مؤلفه‌های آن قلدری کلامی ($0/75$)، قلدری فیزیکی ($0/73$) و قلدری اجتماعی ($0/74$) به دست آمد و جهت بررسی روایی سازه پرسشنامه این پژوهش از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد و نتیجه چنین بود که برای استفاده در سال‌های دوره دوم ابتدایی مناسب تشخیص داده شد. جهت مداخله شرکت‌کنندگان گروه‌های آزمایش ۱۳ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای، آموزش صلح را بر اساس پروتکل تنظیم‌شده دریافت کردند.

محتوای جلسات بسته‌های آموزشی بر اساس مؤلفه‌های آموزش صلح (دموکراسی، تعاون و همبستگی، حفظ فرهنگ‌ها، خود و دیگری، رعایت حقوق بین‌المللی، حفاظت از محیط‌زیست و معنویت) ارائه شده توسط سازمان علمی و فرهنگی یونسکو (۱۹۹۹) تنظیم شده است. برای این منظور از منابع: کتاب آموزش اخلاق و رفتار اجتماعی و قانون‌پذیری به کودکان جان بزرگی و همکاران (۱۳۸۹)، کتاب آموزش صلح ذکاوتی فراگزلو (۱۳۸۱) کتاب یادگیری زندگی باهم ابوالمعالی و همکاران (۱۳۹۶) و مقالات و طرح‌های پژوهشی (کاظم‌پور، بابا پور و اجاری، ۱۳۹۶؛ رستمی و همکاران، ۱۴۰۰) و پروتکل آموزش صلح مبتنی بر پژوهش (افریشم و شمسایی، ۱۳۹۷) بهره گرفته شده است.

برای به دست آوردن ضریب روایی بسته آموزشی از دو ضریب شاخص روایی و نسبت روایی محتوا استفاده شد به این منظور، بسته آموزشی توسط ده نفر از متخصصان در این زمینه مورد بررسی قرار گرفت که ضریب نسبت روایی محتوا برای جلسات حداقل $0/8$ و حداکثر ۱ بر اساس فرمول (CVR) محاسبه شد که بر اساس جدول لاوشه اگر تعداد متخصصان ده نفر باشد روایی بالای $0/62$ مورد قبول است (لاوشه، ۱۹۷۵).

و روایی شاخص محتوا جلسات با روش والتز با فرمول (CVI) بین $0/8$ تا یک به دست آمد. مطابق این روش گویه‌ها دارای نمره بالاتر از $0/79$ مناسب هست (والتز و همکاران، ۲۰۱۰) خلاصه محتوای بسته آموزش صلح در جدول (۱) آمده است.

داشته‌اند. انتخاب و در گروه گواه و آزمایش قرار گرفتند. ملاک‌های ورود آزمودنی‌ها شامل: دارا بودن نمره بالا در قلدری بر اساس پرسشنامه، جنسیت پسر و محدود سنی ۱۰ تا ۱۲ و ملاک‌های خروج شامل شرکت در جلسات آموزشی مشابه به صورت هم‌زمان و غیبت متوالی در بیش از ۲ جلسه آموزشی.

(ب) ابزار

پرسشنامه استاندارد سنجش روابط نوجوانان همسال (APRI)^۱ جهت سنجش قلدری: این پرسشنامه توسط پارسا در سال ۲۰۰۰ ساخته شده و دارای ۳۶ سؤال با دو مؤلفه قلدری و قربانی شدن که هر کدام ۱۸ سؤال و هر یک از این مؤلفه‌های اصلی خود شامل سه زیر مؤلفه: کلامی (۶ گویه)، اجتماعی (۶ گویه) و فیزیکی (۶ گویه) هست و بر اساس طیف شش گزینه‌ای لیکرت (هرگز=۱ و گاهی اوقات=۲، یک یا دو بار در ماه=۳، یک‌بار در هفته=۴، چندین بار در هفته=۵، هر روز=۶) به سنجش روابط نوجوانان همسال می‌پردازد که حداقل نمره قلدری ۱۸ و حداکثر نمره ۱۰۸ هست، این پرسشنامه دارای نقطه برش نیست. پایایی مؤلفه‌های آن با استفاده از آلفای کرونباخ توسط پارسا به صورت زیر محاسبه شده: قلدری کلامی^۲ $0/89$ ، قلدری اجتماعی^۳ $0/82$ ، قلدر فیزیکی^۴ $0/85$ ، قربانی شدن کلامی $0/92$ ، قربانی شدن اجتماعی $0/87$ ، قربانی شدن فیزیکی $0/89$.

نتایج اعتبار یابی پرسشنامه در ایران توسط (سادات‌هاشمی و همکاران، ۱۳۹۴) نشان داد که پایایی کل سؤال‌های مقیاس با استفاده از آلفای کرونباخ $0/94$ و برای مؤلفه قلدری $0/92$ و مؤلفه قربانی شدن نیز $0/92$ به دست آمده که حاکی از همسانی درونی ابزار برای دانش‌آموزان ایرانی است. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی مؤلفه اصلی با استفاده از چرخش واریماکس نشان داد که مقیاس از دو عامل پرخاشگری فعال (قلدری) و پرخاشگری انفعالی (قربانی) قابل استخراج است این دو عامل $83/44$ درصد از واریانس کل را تبیین می‌کنند. با توجه به نتایج پژوهش می‌توان گفت که نسخه فارسی این پرسشنامه در جامعه ایران اعتبار و روایی خوبی دارد. از آنجا که این پرسشنامه دارای نقطه برش نیست در پژوهش حاضر جهت

4. Physical bullying

5. content validity ratio

6. content validity index

1. Adolescent Peer Relations Instrument

2. verbal bullying

3. social bullying

جدول ۱. خلاصه جلسات آموزش صلح

عنوان جلسات	اهداف	محتوا و تکالیف
جلسه اول معارفه و مفهوم صلح	آشنایی با اهداف و معرفی برنامه، بررسی قوانین، تأکید بر مشارکت همه در بحث‌ها	آغاز جلسه با خواندن شعر صلح و دوستی - دادن مدال صلح به کودکان با آرم پرنده صلح و صحبت در مورد صلح با طرح سوالانی چون: آیا تابه‌حال در مورد صلح شنیده‌اید؟ درباره صلح چه می‌دانید. به همه کودکان فرصت می‌دهیم تا در مورد صلح صحبت کنند دانش آموزان دیدگاه‌های متعددی از صلح را بررسی کرده به‌ویژه فراتر از احساس سنتی صلح به‌عنوان عدم جنگ
جلسه دوم آیا صلح امکان‌پذیر است تصویر یک جهان صلح‌آمیز	مفهوم صلح مثبت و منفی تجسم دنیای صلح‌آمیز	بحث عمیق‌تر و جامع‌تر صلح. حس توسعه فرهنگ صلح را دهید (پرسش و پاسخ و بحث) تجسم حباب خیالی بزرگ شبیه هواپیما به سمت آینده و دنیایی بهتر و حس خوب آرامش و بیان احساس
جلسه سوم حقوق بشر تماشای فیلم در مورد تبعیض	آشنایی دانش آموزان با قوانین حقوق بشر	بحث و گفتگو در مورد جنس گرایی، نژادپرستی، قوم‌مداری، فقر، استثمار، تعصب، تبعیض نژادی - ایجاد یادگیری همدلانه با تماشا و تحلیل فیلم
جلسه چهارم طرح بازی کبوتر صلح	پیدا کردن راه‌حل صلح‌آمیز هنگام تعارض	مقای بزرگی که روی آن شکل مارپیچی طراحی شده و با قطعه‌های کوچک مربعی شکل که پشت آن عکس‌ها یا نوشته‌های وجود دارد چیده شده که از هر پنج عکس دو عکس مربوط به چیزی است که صلح را از بین می‌برد و پنجمین عکس سمبل صلح مانند کبوتر است تصاویر را طوری مرتب می‌کنیم که پنجمین و دهمین و پانزدهمین آن‌ها و... کبوتر باشد. تصویر آخر تصویری از دنیای صلح‌آمیز خواهد بود. در این بازی از تاس و مهره استفاده می‌شود. اگر دانش‌آموزی مهره‌اش به خانه کبوتر برسد می‌گوید کبوتر با کبوتر من به کبوتر رسیدم و می‌توانم پرواز کنم و پنج‌خانه جلو می‌رود و اگر به خانه‌ای که موضوع آن ضد صلح است رسید باید راه‌حلی برای آن پیدا کند؛ مثلاً به خانه مسخره کردن برسد بگوید دوست ندارم. مرا به این نام صدا بزنید وقتی یک دانش‌آموز درباره راه‌حل مشکل فکر می‌کند می‌تواند امتیاز بگیرد و به خانه بعدی منتقل شود وقتی همه به خانه صلح رسیدند (خانه صلحی طراحی کنید) بازی تمام می‌شود به دانش‌آموزان اجازه دهید یکدیگر را کمک و تشویق نمایند.
جلسه پنجم صلح با محیط‌زیست	حمایت از محیط‌زیست ارتقای سلامت بشر سایر موجودات زنده	شعر بازیافت - روزنامه دیواری با عنوان باغچه صلح - کاردستی با مواد بازیافتی
جلسه ششم درخت زندگی من	تشویق دانش آموزان به تفکر در مورد هویت وزندگی خود و شناخت هویت منحصر به فرد دیگران (احترام) به خود و دیگران	شرکت کنندگان با استفاده از کاغذ و مداد رنگی یک درخت می‌کشند و آنچه در مورد خودشان دوست دارند در اطراف درخت می‌کشند و داوطلبانه به بقیه گروه در مورد درخت زندگی‌شان توضیح می‌دهند و با بحث در مورد تفاوت‌ها و شباهت‌ها هویت خود و دیگران را می‌شناسند و با پاسخ به سؤالاتی مانند وقتی دیگران به تو لقب ناخوشایندی می‌دهند چه احساسی داری؟ وقتی کسی تو را مسخره می‌کند چه احساسی داری؟ وقتی کسی به تو حرف بدی می‌زند چه حالی داری؟ وقتی کسی از تو تعریف می‌کند چه حالی دارید آگاه می‌شوند که به تفاوت‌ها احترام بگذارند.
جلسه هفتم خشونت و راه‌های جایگزین فرهنگ صلح در جوامع	آگاهی دانش آموزان از بی‌عدالتی‌ها، تعارض‌ها و موقعیت‌های خشونت‌بار در دنیا و نحوه واکنش به آن‌ها	مفهوم خشونت فیزیکی، ساختاری و فرهنگی. تمایز بین خشونت و درگیری. دیدگاهی شخصی در مورد استفاده از خشونت. اقدام بدون خشونت با تماشای فیلم و بحث در مورد آن دانش‌آموزان بیانات متعدد خشونت در زندگی خود را کشف و اقدامات غیر خشونت‌آمیز و جایگزین‌های متعدد برای خشونت را درک می‌کنند.
جلسه هشتم گوش دادن فعال	حل تعارض‌ها	کودکان را به گروه‌های دوفرد تقسیم می‌کنیم و از یکی می‌خواهیم صحبت کند و دیگری گوش ندهد و حین صحبت دوستش شلوغ کاری کند؛ ولی کودک اول همچنان باید به صحبت کردن ادامه دهد در تمرین بعدی از کودک می‌خواهیم صحبت کند و کودک دوم به‌خوبی به او گوش دهد سپس از بچه‌ها می‌پرسیم وقتی ما صحبت کنیم و کسی به صحبت ما گوش ندهد چه احساسی داریم و وقتی دوست ما خوب به صحبت ما گوش می‌دهد ما چه احساسی داریم.

عنوان جلسات	اهداف	محتوا و تکالیف
جلسه نهم من به چه اعتقاد دارم	فاع از اعتقادات خود توسط دانش آموزان و کشف عقاید و باورهای دیگران. انواع هویت‌های فرهنگی و اجتماعی	بروی تخته مطالبی نوشته ماند همه افراد حق دارند در صلح زندگی کنند، من فقط به افرادی احترام می‌گذارم که به من احترام می‌گذارند، هر کس حق دارد که به مذهب خودش عمل کند و غیره در برابر آن دو گزینه موافقم و مخالفم نوشته می‌شود دانش آموزان امکان دارد خودشان را در تضاد با آن موقعیت‌ها ببینند؛ بنابراین در مورد اینکه چگونه باورها و دیدگاه‌های افراد متفاوت هستند و چگونه باید به این باورها و دیدگاه‌ها احترام گذاشت بحث می‌گردد.
جلسه دهم مطالعات موردی و معماها	قرار دادن خود در موقعیت دیگران توسط دانش آموزان. یادگیری اهمیت تصمیم‌گیری مبتنی بر اصول اخلاقی	دانش آموزان را به گروه‌های پنج‌نفری تقسیم می‌کنیم و به آنان معمای اخلاقی می‌دهیم سی دقیقه فرصت می‌دهیم در مورد معما بحث کنند و به راه‌حل برسند یک معمای اخلاقی توانایی افراد را برای تصمیم‌گیری اخلاقی افزایش می‌دهد. همچنین گروه مطالعه موردی را می‌خواند مطالعه موردی مواردی را نشان می‌دهد که چگونه اعمال غیر اخلاقی می‌تواند تأثیر منفی روی جامعه داشته باشد و سؤال می‌شود چه اتفاقی افتاده چگونه می‌توان به فرد قربانی کمک کرد و یاد می‌گیرند چگونه همدلی می‌تواند با درک و فهم دیگران به ارتباط بهتر کمک کند.
جلسه یازدهم مدرسه صلح	تصور و حس زندگی در یک مکان صلح‌آمیز	مدرسه صلح چه ویژگی‌های دارد از دانش آموزان خواسته می‌شود بیان کنند در آنچه حسی دارند - ارائه پیشنهادهایی توسط دانش آموزان
جلسه دوازدهم هزار درنای کاغذی	تفکر بر روی اثر کلی فقدان درک متقابل و ایجاد نماد عینی از صلح برای دانش آموزان.	با بیان داستان ساداکو و بمباران اتمی هیروشیما و با ساخت درنای کاغذی به‌عنوان نماد صلح بحث می‌کنند که چگونه خشونت روی افراد بی‌گناه تأثیر می‌گذارد و چگونه می‌توانند عامل تغییر و ایجادکنندگان صلح باشند.
جلسه سیزدهم ستاره صلح و خلاصه و نتیجه‌گیری	نماد عشق و مهربانی و احترام و غیره جمع‌بندی و چگونگی تداوم موارد یاد گرفته‌شده در زندگی	با وسایلی از جمله مقوا و قیچی و وسایل تزئینی از دانش آموزان می‌خواهیم ستاره‌ای را برای خود بسازند سپس از آن‌ها سؤال می‌کنیم ستاره شما چه ویژگی دارد. مهربانی، احترام، عشق، صبوری، شادی، مسئولیت‌پذیری، آزادی توجه به دیگران و... دارد. کودکان را تشویق می‌کنیم در مورد این صفات صحبت کنند و بگویند چرا این ویژگی را برای ستاره خود انتخاب کرده‌اند. تقدیر از دانش آموزان به سبب حضور در جلسات آموزشی چگونگی تداوم موارد یاد گرفته‌شده در زندگی فردی و اجتماعی و انتقال آن به دیگران

ج) دوش اجرا

در گروه‌های آزمایش و کنترل یک آزمون اولیه جهت سنجش قلدری و مؤلفه‌های آن از طریق پرسشنامه انجام گرفت. برنامه آموزشی صلح برای گروه آزمایشی طی ۱۳ جلسه، هر هفته یک جلسه به مدت ۶۰ دقیقه در مدرسه مربوطه اجرا شد و برای گروه کنترل مداخله‌ای صورت نگرفت نتایج حاصل از پس آزمون بعد از اجرای برنامه آموزشی با نتایج پیش آزمون مقایسه و جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از تحلیل کوواریانس چند متغیره با نرم‌افزار SPSS-27 استفاده شد.

یافته‌ها

شرکت کنندگان پسران مقطع چهارم، پنجم و ششم ابتدایی بودند که مقطع چهارم (سن ده ساله) ۷ نفر از گروه آزمایش و پنج نفر از گروه کنترل، مقطع پنجم (سن یازده ساله) ۱۳ نفر از گروه آزمایش و ۱۴ نفر از گروه کنترل و

مقطع ششم (سن دوازده ساله) ۱۰ نفر از گروه آزمایش و ۱۱ نفر از گروه کنترل بودند. یافته‌های توصیفی این پژوهش در جدول ۲ نشان داده شده است.

با توجه به یافته‌های جدول، میانگین نمرات متغیرهای قلدری کلامی، فیزیکی و اجتماعی در گروه آزمایش و گواه در مرحله پس آزمون نسبت به مرحله پیش آزمون تغییراتی داشته است. این تغییرات مؤید آن است که در گروه آزمایش نمرات پس آزمون شرکت کنندگان در متغیرهای قلدری کاهش داشته است.

جهت بررسی تأثیر آموزش صلح از طریق تحلیل کوواریانس پیش فرض‌های آن مورد بررسی قرار گرفت که عبارت‌اند از مفروضه نرمال بودن: با توجه به آماره آزمون شاپیرو-ویلک در گروه‌ها ($p > 0.05$) در هر مرحله پژوهش مفروضه نرمال بودن برقرار بود. به منظور بررسی یکسانی ماتریس‌های کوواریانس از آزمون ام‌باکس استفاده شد.

نتایج $2/808 = M$ باکس، $P = 0/851$ ، $F = 0/442$ نشانگر برقراری این آزمون هست. نتایج آزمون لون برای قلدری کلامی ($F_{(1,58)} = 0/975$ ، $P = 0/332$) قلدری فیزیکی ($F_{(1,58)} = 0/024$ ، $P = 0/877$) قلدری اجتماعی ($F_{(1,58)} = 1/823$ ، $P = 0/182$) مشاهده می شود که پیش شرط همگنی واریانس ها در گروه های مورد مطالعه پژوهش مورد تأیید قرار گرفته است

چرا که سطح معنی داری به دست آمده بالاتر از $0/05$ هست. ضمناً برای بررسی داده های پرت از اکسپلور SPSS استفاده شد که یافته ها نشان دهنده عدم وجود داده پرت بود. همین طور رابطه خطی در تمام گروه ها به وسیله نمودار پراکنش بررسی شد که حاکی از برقراری رابطه خطی بود.

جدول ۲. آماره های توصیفی گروه های پژوهشی در پیش آزمون و پس آزمون آموزش صلح

گروه	مؤلفه ها	پیش آزمون				پس آزمون			
		میانگین	انحراف معیار	کشیدگی	کجی	میانگین	انحراف معیار	کشیدگی	کجی
گروه آزمایش	قلدری کلامی	۱۶/۴۳	۲/۲۰۸	-۰/۷۰۰	۰/۲۰۹	۱۴/۴۳	۲/۱۶۱	۰/۱۰۵	۰/۴۹۳
	قلدری فیزیکی	۱۷/۴۳	۲/۸۹۷	-۰/۸۱۰	۰/۰۶۴	۱۳/۹۳	۲/۲۷۳	-۰/۴۴۸	۰/۲۰۱
	قلدری اجتماعی	۱۵/۹۳	۳/۰۰۵	-۱/۱۳۳	۰/۳۶۳	۱۳/۲۷	۲/۵۸۶	-۰/۱۱۱	۰/۳۶۴
گروه گواه	قلدری کلامی	۱۷/۹۷	۲/۵۳۹	-۰/۱۳۹	-۰/۲۷۲	۱۷/۹۰	۲/۰۵۷	-۰/۹۰۴	-۰/۳۹۱
	قلدری فیزیکی	۱۶/۶۷	۲/۹۴۰	-۰/۳۱۴	۰/۲۵۶	۱۷/۱۳	۲/۴۸۸	-۰/۵۳۳	۰/۰۳۳
	قلدری اجتماعی	۱۵/۸۰	۲/۴۹۷	-۰/۴۴۸	-۰/۱۴۱	۱۶/۲۳	۲/۱۱۲	-۰/۲۶۳	۰/۲۱۲

جدول ۳. نتایج آزمون اثرات بین گروهی

اثر	آزمون	مقدار	F	درجه آزادی	درجه آزادی خطا	سطح معنی داری
گروه	اثر پیلای	۰/۸۰۲	۷۱/۶۹۳	۳	۵۳	۰/۰۰۱
	لامبدای ویکلز	۰/۱۹۸	۷۱/۶۹۳	۳	۵۳	۰/۰۰۱
	اثر هتلینگ	۴/۰۵۸	۷۱/۶۹۳	۳	۵۳	۰/۰۰۱
	بزرگ ترین ریشه روی	۴/۰۵۸	۷۱/۶۹۳	۳	۵۳	۰/۰۰۱

همان گونه که از نتایج جدول ۳؛ مشاهده می شود نسبت F به دست آمده در سطح $P < 0/001$ معنی دار است؛ بنابراین فرض پژوهش مبنی بر تفاوت گروه کنترل و تجربی در تأثیر آموزش صلح بر قلدری کلامی، فیزیکی و

اجتماعی تأیید می شود، یعنی بین دو گروه تجربی و کنترل حداقل در یکی از خرده مقیاس قلدری کلامی، فیزیکی و اجتماعی تفاوت معنی دار وجود دارد.

جدول ۴. نتایج تحلیل کوواریانس چند متغیری تأثیر آموزش صلح بر قلدری کلامی، فیزیکی و اجتماع

منبع	متغیر وابسته	مجموع مجذورات	درجه آزادی	مجموع میانگین ها	F	سطح معنی داری	اندازه اثر
گروه	قلدری کلامی	۱۰۸/۱۱۷	۱	۱۰۸/۱۱۷	۳۶/۰۸۳	۰/۰۰۱	۰/۳۹۶
	قلدری فیزیکی	۱۶۳/۷۷۴	۱	۱۶۳/۷۷۴	۴۸/۹۲۹	۰/۰۰۱	۰/۴۷۱
	قلدری اجتماعی	۱۰۴/۷۲۹	۱	۱۰۴/۷۲۹	۴۳/۱۱۱	۰/۰۰۱	۰/۴۳۹
خطا	قلدری کلامی	۱۶۴/۷۹۹	۵۵	۲/۹۹۶	-	-	-
	قلدری فیزیکی	۱۸۴/۰۹۴	۵۵	۳/۳۴۷	-	-	-
	قلدری اجتماعی	۱۳۳/۶۱۱	۵۵	۲/۴۲۹	-	-	-
کل	قلدری کلامی	۱۶۱۲/۰۰۰	۶۰	-	-	-	-
	قلدری فیزیکی	۱۴۹۶۰/۰۰۰	۶۰	-	-	-	-
	قلدری اجتماعی	۱۳۵۰۹/۰۰۰	۶۰	-	-	-	-
مدل اصلاح شده کلی	قلدری کلامی	۴۳۸/۳۳۳	۵۹	-	-	-	-
	قلدری فیزیکی	۴۸۲/۹۳۳	۵۹	-	-	-	-
	قلدری اجتماعی	۴۵۵/۲۵۰	۵۹	-	-	-	-

نتایج جدول ۴، نشان می‌دهد بین میانگین‌های گروه تجربی و کنترل در خرده مقیاس قلدری کلامی $F=36/083$ و $P<0/001$ ؛ قلدری فیزیکی $F=48/929$ و $P<0/001$ و قلدری اجتماعی $F=43/111$ و $P<0/001$ بین دو گروه مورد مطالعه تفاوت معنی‌داری وجود دارد؛ بنابراین فرض پژوهش مبنی بر تأثیر آموزش صلح بر قلدری کلامی، فیزیکی و اجتماعی تأیید شده و فرض صفر رد می‌گردد. اندازه اثر در قلدری کلامی و فیزیکی و اجتماعی نشان می‌دهد که تأثیر این آموزش در حد متوسط بوده؛ یعنی اندازه اثر بین ۰/۲ تا ۰/۵ متوسط است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر اثربخشی بسته آموزشی صلح بر قلدری کلامی، فیزیکی و اجتماعی دانش آموزان پسر دوره دوم ابتدایی است. نتایج تحلیل کوواریانس چند متغیری مبنی بر تأثیر بسته آموزش صلح بر قلدری کلامی، فیزیکی و اجتماعی؛ نشان داد بین میانگین‌های دو گروه تجربی و گواه در خرده مقیاس‌های قلدری تفاوت معنی‌داری وجود دارد؛ بنابراین فرض پژوهش تأیید شد. و نشان داد که آموزش صلح منجر به کاهش مؤلفه‌های قلدری در دانش آموزان پسر دوره دوم ابتدایی شد. این پژوهش همان‌طور که گفته شد با پژوهش‌های در زمینه آموزش صلح و تأثیر مثبت آن بر برخی از متغیرها از جمله تأثیر مثبت آموزش صلح بر رفتار اجتماعی برونیس (۲۰۱۹)، بهبود روابط بین فردی و انگیزه تحصیلی دانش آموزان دختر دوره اول متوسطه، زمانی کوخالو و همکاران (۱۴۰۰)، همدلی دانش آموزان پولات و هالچه (۲۰۲۰)، افزایش گرایش‌های مدارا و ارزش‌های انسانی در دانش آموزان تانیل و کیرالپ (۲۰۲۱)، کاهش قلدری، افزایش مهارت‌های مقابله‌ای، احساس امنیت در مدرسه اسکورزیپیک و همکاران (۲۰۱۳) تا حدودی همسو هست.

زمانی کوخالو و همکاران (۱۴۰۰) نتایج خویش را چنین استدلال کردند که برنامه مداخله‌ای به علت گام‌به‌گام بودن باعث رسیدن به شکوفایی فکری و روش‌بینی در دانش آموزان شد. همچنین در این برنامه آموزشی، می‌توان به درک و فهم تعارض‌ها و خلق بهترین حسن، مهارت‌های حرکت به‌سوی آشتی و ایجاد پل‌های صداقت در یادگیری زندگی باهم، اشاره نمود؛ به‌طوری‌که با اجرای برنامه مداخله‌ای روی گروه آزمایش، مهارت‌های ارتباطی و انگیزه تحصیلی در این دانش آموزان بهبود یافت.

برونس نیز در نتایج خود اظهار داشت که آموزش صلح بر رفتار اجتماعی کودکان تأثیر می‌گذارد و نگرش‌ها و مهارت‌های آن‌ها برای انجام رفتارهای اجتماعی جامعه‌پسند افزایش می‌دهد کودکان همچنین نگرش مثبت بیشتری نسبت به خود و دیگران و رفتار مشارکتی و مثبت اجتماعی در جامعه نشان دادند. مرور ادبیات اهمیت آموزش صلح در دوران کودکی را مورد بحث قرار می‌دهد، زمانی که کودکان در حال رشد دارای ظرفیت‌های شناختی و مهارت‌های اجتماعی مختلف هستند. تری و نلسون (۲۰۰۹) از تحقیقات خود به این نتیجه رسیدند که کودکان خردسال توانایی پردازش اطلاعات پیچیده، رفتارها و مفاهیم انتزاعی مانند صلح را دارند علاوه بر این، آموزش صلح با رویکردهای مناسب به رفتار کودکان کمک می‌کند (برونس، ۲۰۱۹). همچنین نتایج پولات و هالچه (۲۰۲۰) نشان داد آموزش صلح برنامه‌ای مؤثر بر همدلی دانش آموزان هست طوری که همدلی دانش آموزان گروه آزمایش افزایش یافته درحالی‌که تفاوتی در گرایش همدلی دانش آموزان گروه کنترل بدون آموزش صلح وجود نداشت و در استدلال خود به برنامه آموزش صلح اجرا شده توسط سگل (۲۰۱۱)، اشاره کرد که در آن همدلی مهارت‌های گروه آزمایش پس از آموزش صلح افزایش یافت، درحالی‌که تمایلات پرخاشگری آن‌ها کاهش یافت. تانیل و کیرالپ (۲۰۲۱) نیز در نتایج خود نشان دادند که آموزش صلح تمایل به تحمل و ارزش‌های انسانی را افزایش می‌دهد؛ و چنین بیان داشتند که اگر بخواهیم جامعه‌ای ایجاد کنیم که به هویت‌های چندگانه اجازه دهد در یک محیط اجتماعی صلح‌آمیز و پایدار، بر اساس ارزش‌های مدارا و انسانی که تنوع را تضمین می‌کند، در کنار هم زندگی کنند باید از آموزش صلح بهره جست و اجرای آموزش صلح به‌منظور پرداختن به تفاوت‌ها در مدارس و کسب مدارا و ارزش‌های انسانی گامی کوچک به‌سوی صلح اجتماعی باشد.

اسکورزیپیک و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهش خود اظهار داشتند قلدرها خشونت را به‌عنوان حل تعارض بکار می‌برند و برنامه آموزشی چگونگی حل تعارض و روش‌های آموزش همدلانه با یکدیگر باعث کاهش قلدری و مهارت‌های مقابله‌ای، احساس امنیت در مدرسه شده است.

بنا به نظریه پردازش اطلاعات اجتماعی برای اینکه افراد بتوانند واکنشی در برابر موضوعی انجام دهند در چند مرحله آن را در ذهن پردازش کرده بعد تصمیم گرفته و در برابر آن واکنش نشان می‌دهند نقص یا کمبود در یک

یا چند مرحله از مراحل پردازش منجر به رفتار پرخاش گرانه یا ناهنجار می شود. مطالعات حاکی از آن است که نوجوانان پرخاش گر شتاب زده عمل می کنند و نیت ها و مقاصد دیگران را به صورت خصمانه ارزیابی می کنند (جانگرت و همکاران، ۲۰۱۶)؛ بنابراین نیازمند آموزش هایی هستند که بتوانند درست تصمیم گرفته و شتاب زده عمل نکنند.

در پژوهش حاضر آموزش صلح به عنوان یک راهکار توانست بر کاهش قلدری دانش آموزان مؤثر واقع شود در حمایت و تبیین این یافته می توان به پایه های نظری آموزش صلح که به کاهش قلدری و بهبود روابط اجتماعی کمک کند. اشاره نمود از جمله:

نظریه مداخله آموزشی: که بر این باور است که آموزش مهارت های ارتباطی، حل منازعات و تعاملات مثبت می تواند به افزایش همکاری در جوامع و کاهش رفتارهای قلدری منجر شود (الویس، ۱۹۹۴).

تئوری حل و فصل مسائل: این تئوری بر این اعتقاد است که ارتقای مهارت های حل منازعات و به کارگیری راه حل های سازنده برای موارد اختلافی می تواند به جلوگیری از قلدری کمک کند (هایندبرگ و همکاران، ۲۰۰۶).

نظریه عادت سازی: نظریه عادت سازی بر این اصل تأکید دارد که ارتباطات مثبت و ارزش های و ایجاد عادت های صلح آمیز در افراد مانند گوش دادن فعال، همدلی، حل مسئله مسالمت آمیز و مدارا می تواند به ترویج صلح و کاهش رفتارهای منفی مانند قلدری کمک کند (دوهیگ، ۲۰۱۲).

با توجه به نظری های ذکر شده و اینکه افراد قلدرها دارای صفاتی مانند عدم کنترل خشم و همدلی و میل به سلطه و عدم مهارت های ارتباطی و تعامل دارند؛ بنابراین، آموزش صلح می تواند به قلدرها در مواردی از قبیل زیر کمک کند:

افزایش همدلی: آموزش صلح به قلدرها کمک می کند تا احساسات و عواطف دیگران را درک کنند. آن ها می آموزند که چگونه از دیدگاه دیگران به موقعیت ها نگاه کنند و احساسات آن ها را درک کنند.

مهارت های حل تعارض: آموزش صلح به قلدرها مهارت های حل تعارض سالم را آموزش می دهد. آن ها می آموزند که چگونه بدون توسل به زور و پرخاشگری با دیگران اختلاف نظر خود را حل کنند.

مهارت های اجتماعی: آموزش صلح به قلدرها مهارت های اجتماعی لازم برای تعامل سالم با دیگران را آموزش می دهد. آن ها می آموزند که چگونه با دیگران ارتباط برقرار کنند و روابط سالم ایجاد کنند.

بنابراین آزمون این فرضیه از طریق آموزش صلح طی ۱۳ جلسه ۶۰ دقیقه ای جهت کاهش رفتارهای قلدری در دانش آموزان انجام گرفت. تا دانش آموزان زندگی در کنار هم به صورت مسالمت آمیز و دور از خشونت را بیاموزند. در واقع آموزش صلح یک اقدام اصلاحی برای محافظت از فراگیران و کودکان از درگیر شدن خود در اعمال خشونت آمیز در جامعه است. در اصل تلاش می کند مجموعه ای از مهارت های رفتاری لازم برای زندگی مسالمت آمیز و ایجاد صلح را توسعه دهد که کل بشریت از آن سود می برد. مهارت های ارتباط انسانی که از طریق رویکرد یادگیرنده محور به دست می آید، ذهن انتقادی را شکل می دهد که یادگیرنده را به فردی تبدیل می کند که قادر به تصمیم گیری آگاهانه است که عدالت اجتماعی را تلقین می کند (مولیشو، ۲۰۱۶).

مطالعه حاضر محدودیت هایی داشت یکی از محدودیت ها این بود که پژوهش حاضر به دلیل اجرایی، فقط بر روی دانش آموزان پسر دوره دوم ابتدایی انجام گرفته است و لذا تعمیم آن به کل دانش آموزان و پایه های تحصیلی باید با تا مل صورت گیرد. محدودیت دیگر این پژوهش عدم امکان کنترل متغیرهایی همچون عوامل خانوادگی و اجتماعی مؤثر بر قلدری است؛ بنابراین پیشنهاد می شود در تحقیقات آینده اثربخشی آموزش صلح در سایر شهرها و پایه ها و مقاطع تحصیلی و برای دانش آموزان دختر نیز به منظور به دست آوردن نتایج بهتر صورت پذیرد. همچنین به عنوان پیشنهاد کاربردی، با توجه به تأثیر مثبت آموزش صلح بر کاهش رفتار قلدری دانش آموزان، این آموزش توسط معلمان و مشاوران برای دانش آموزان بخصوص دانش آموزان ابتدایی آموزش داده شود و در برنامه درسی آن ها ارائه گردد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش: پیروی از اصول اخلاق پژوهش: این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول در رشته روانشناسی تربیتی در دانشگاه تبریز و تاریخ تصویب پروپوزال ۱۴۰۰/۰۸/۳۰ است. همچنین مجوزهای مربوط به پژوهش در جامعه آماری از طرف سازمان آموزش و پرورش آذربایجان غربی صادر شده است.

حامی مالی: این پژوهش در قالب رساله دکتری و بدون حمایت مالی هست.

نقش هر یک از نویسندگان: نویسنده اول محقق اصلی این پژوهش هست. نویسندگان دوم استاد راهنما و نویسندگان سوم و چهارم استادان مشاور رساله هستند.

تضاد منافع: نویسندگان هیچ تضاد منافی در رابطه با پژوهش اعلام نمی نمایند.

تشکر و قدردانی: بدین وسیله از اساتید راهنما و مشاوران که در انجام این پژوهش یاری نمودند، تشکر و قدردانی می گردد.

منابع

ابوالمعالی، خدیجه؛ رستمی، امیر مسعود؛ بوستان، افسانه (۱۳۹۶). یادگیری زندگی با هم، انتشارات علم، تهران.
افرشام، مرجان و شمسایی، محمدمهدی (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش صلح بر رشد اجتماعی و سلامت روانی کودکان پیش دبستانی، پنجمین همایش ملی روانشناسی مدرسه، تهران.

<https://civilica.com/doc/861321>

جان بزرگی، مسعود؛ نوری، ناهید؛ آگاه هریس، مژگان (۱۳۸۹). آموزش اخلاق و رفتار اجتماعی و قانون پذیری به کودکان، چاپ پنجم، تهران: انتشارات ارجمند

جعفری، سید محمدباقر؛ شمسی، فاطمه (۱۳۹۵). بررسی عوامل اثرگذار بر رعایت اخلاق فناوری اطلاعات. چشم‌انداز مدیریت دولتی، ۷(۲۸)، ۶۹-۸۷

<https://dori.net/dor/20.1001.1.22516069.1395.7.4.3.0>

جعفری محمود (۱۳۹۴). مطالعات صلح و منازعه. چاپ اول، تهران: مؤسسه تحصیلات عالی گوهرشاد و انستیتو صلح ایالات متحده امریکا.

راضی مرادی، محمد؛ اعتمادی، احمد و نعیم‌آبادی، الهام (۱۳۸۹). اثربخشی مشاوره گروهی بر اساس نظریه انتخاب ویلیام گلاسر با دانش آموزان قربانی قلدری، به‌منظور افزایش توان مقابله با رفتارهای قلدرانه، فصلنامه مطالعات روانشناختی، ۶(۴)، ۱۱.

<https://doi.org/10.22051/psy.2010.1582>

رستمی، امیرمسعود؛ احدی، حسن؛ ابوالمعالی الحسینی، خدیجه؛ درتاج، فریبرز (۱۴۰۱). اثربخشی آموزش صلح بر افزایش خودکارآمدی و تاب‌آوری در دانش آموزان، فصلنامه علوم روان‌شناختی، ۲۱(۱۱۳)، ۹۵۳-۹۷۰

<https://doi.org/10.52547/JPS.21.113.953>

زمانی کوخالو لایلا، سپاه منصور مژگان، ابوالمعالی خدیجه (۱۴۰۰). اثربخشی آموزش تلفیقی صلح و حسن‌گزینی بر بهبود روابط بین فردی و انگیزه تحصیلی دانش آموزان دختر دوره اول متوسطه مجله علوم روان‌شناختی؛ ۲۰ (۱۰۵): ۱۶۹۸-۱۶۸۳.

<http://dx.doi.org/10.52547/jps.20.105.1683>

ذکاوتی فراگزلو، علی (۱۳۸۱). آموزش صلح، چاپ اول، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی نوروز هنر.

سادات هاشمی، فروزان؛ کارشکی، حسین؛ طاطاری، یونس؛ حسینی، مجتبی. (۱۳۹۳). رواسازی و اعتباریابی مقیاس سنجش روابط نوجوانان همسال (APRI) در نوجوانان شهر مشهد. فصلنامه پژوهش‌های کاربردی در روانشناسی تربیتی ۱(۲)، ۴۶-۶۱

https://aep.journals.pnu.ac.ir/article_1967.html

شفیع‌زاده محمود، خان آرموئی مهسا، رفیعی نیا پروین. (۱۳۹۹). بررسی رابطه بین افسردگی و قلدری: نقش میانجی سبک‌های هویت مجله علوم روان‌شناختی. ۱۹(۹۶): ۱۶۳۶-۱۶۲۵.

<http://dori.net/dor/20.1001.1.17357462.1399.19.96.7.5>

کاظم‌پور، اسماعیل؛ باباپور واجاری، مریم. (۱۳۹۶). تأثیر آموزش صلح بر مسئولیت‌پذیری دانش آموزان. دوماهنامه علمی - پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۸(۳۲)، ۶۵-۸۲

<https://dori.net/dor/20.1001.1.20086369.1396.8.32.4.4>

کشت ورز کندازی، احسان؛ برزگر، مجید. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش بسته مداخله‌ای سبک زندگی بر زورگویی و تکانشگری دانش آموزان پسر دوره دوم متوسطه شهر شیراز ۱ فصلنامه روان‌شناسی تربیتی، ۶(۵۸)، ۴۷-۷۰.

<https://doi.org/10.22054/jep.2021.36460.2439>

گال، مردیت؛ بورگ، والتر و گال، جوئیس (۲۰۱۵). روش تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی، ترجمه احمدرضا نصر و همکاران، تهران: انتشارات سمت و دانشگاه شهید بهشتی.

References

- Abolmaali, K., Rostami, A. M., & Bostan, A. (2017). *Learning to live together*. Tehran: Elm Publications. (Persian).
- Afrisham, M., & Shamsai, M. M. (2017). The effectiveness of peace education on the social development and mental health of preschool children. Paper presented at the *Fifth National School Psychology conference*, Tehran, Iran. (Persian)
- <https://civilica.com/doc/861321>
- Armitage, R. (2021). Bullying in children: Impact on child health. *BMJ Paediatrics Open*, 5(1). <http://dx.doi.org/10.1136%2Fbmjpo-2020-000939>
- Benatov, J., Brunstein Klomek, A., & Chen-Gal, S. (2021). Bullying perpetration and victimization associations to suicide behavior: A longitudinal study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 1-8. <http://dx.doi.org/10.1007/s00787-021-01776-9>
- Brauneis, Masako N.. (2019). The Effects of Peace Education on Children's Prosocial Behavior in an Early childhood Classroom. Retrieved from Sophia, the St. Catherine University repository website: <https://sophia.stkate.edu/maed/342>
- Danesh, H. B. (2006). Towards an integrative theory of peace education. *Journal of Peace Education*, 3(1), 55-78. <https://doi.org/10.1080/17400200500532151>

- Duhigg, C. (2012). *The Power of Habit: Why We Do What We Do in Life and Business*. Random House.
<https://cir.nii.ac.jp/crid/1130000796922586496>
- Gal, M., Borg, W., & Gall, J. (2015). *Quantitative and qualitative research methods in education and psychology*. (Translated by Ahmad Reza Nasr et al.). Tehran: Shahid Beheshti University & Samt. (Persian)
- Guarini, A., Menabò, L., Menin, D., Mameli, C., Skrzypiec, G., Slee, P., & Brighi, A. (2020). The PEACE pack program in Italian high schools: An intervention for victims of bullying. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(14), 5162.
<https://doi.org/10.3390/ijerph17145162>.
- Heydenberk, R. A., Heydenberk, W. R., & Tzenova, V. (2006). Conflict resolution and bully prevention: Skills for school success. *Conflict Resolution Quarterly*, 24(1), 55-69.
<https://doi.org/10.1002/crq.157>
- Husky, M. M., Bitfoi, A., Carta, M. G., Goelitz, D., Koç, C., Lesinskiene, S., ... & Kovess-Masfety, V. (2022). Bullying involvement and suicidal ideation in elementary school children across Europe. *Journal of affective disorders*, 299, 281-286.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.jad.2021.12.023>
- Jafari, M. (2015). *Peace and Conflict Studies* (1st ed). Tehran: Goharshad Institute of Higher Education and United States Institute of Peace. (Persian).
- Jafari, S. M., & Shamsi, F. (2016). Studying the influential factors on observing the ethics of information technology. *Journal of Public Administration Perspective*, 7(28), 69-87. (Persian).
<https://dorl.net/dor/20.1001.1.22516069.1395.7.4.3.0>
- Janbozorgi, M., Noori, N., & Agah Harris, M. (2010). *Teaching ethics, social behavior, and law-abidingness to children: Fifth edition*. Tehran: Erjmand Publications (Persian)
- Jungert, T., Piroddi, B., & Thornberg, R. (2016). Early adolescents' motivations to defend victims in school bullying and their perceptions of student-teacher relationships: A self-determination theory approach. *Journal of Adolescence*, 53, 75-90.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.09.001>
- Kazempour, E., & Babapour Vajary, M. (2018). The Effectiveness of Peace Education on students' responsibility. *Journal of New Approaches in Educational Administration*, 8(32), 65-82. (Persian).
- <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20086369.1396.8.32.4.4>
- Keshtvatz Kondaz, E., & Barzegar, M. (2021). The Effectiveness of Lifestyle Intervention Package Training on Bullying and Impulsivity of Secondary School Students in Shiraz, *Educational Psychology*, 16(58), 47-70. (Persian)
<https://doi.org/10.22054/jep.2021.36460.2439>
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563-575.
<https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x>.
- Luo, X., Zheng, R., Xiao, P., Xie, X., Liu, Q., Zhu, K., Song, R. (2022). Relationship between school bullying and mental health status of adolescent students in China: a nationwide cross-sectional study. *Asian journal of psychiatry*, 70, 103043.
<http://dx.doi.org/10.4018/978-1-7998-2827-3.ch012>.
- Mergler, A. S. (2007). Relationships between personal responsibility, emotional intelligence, and self-esteem in adolescents and young adults. *The Australian Educational and Developmental Psychologist*, 24(1), 5-18
<https://doi.org/10.1017/S0816512200029060>
- Mulaisho, B. (2016). *Peace education: a method of mitigating violent conflicts in selected secondary schools in Mansa District, Zambia*. University of Zambia.
<https://dspace.unza.zm/handle/123456789/5010>
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
<https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1994.tb01229.x>
- Parada, R. (2000). *Adolescent Peer Relations Instrument: A theoretical and empirical basis for the measurement of participant roles in bullying and victimization of adolescence: An interim test manual and a research monograph: A test manual*. Penrith South, DC, Australia: Publication Unit, Self-Concept Enhancement.
- Polat, S., & Halçe, B. (2020). Peace education and empathy: The effect of peace education program on the empathy trends of primary school students. *Empowering Multiculturalism and Peacebuilding in Schools* (pp. 270-291): IGI Global.
<http://dx.doi.org/10.5539/ies.v11n1p25>
- Ramsbotham, O., Miall, H., & Woodhouse, T. (2011). *Contemporary conflict resolution: Polity*.

- RaziMoradi, M., Etemadi, A., & Naeimabbadi, E. (2011). The effectiveness of group counseling based on William Glasser's choice theory with bullying-victimizing students to increase ability to encounter with bullying behaviors. *Quarterly Journal of Psychological Studies*, 6(4), 1-11. (Persian) <https://doi.org/10.22051/psy.2010.1582>.
- Rostami, A., Ahadi, H., Abolmaali Alhosseini, K., & Dortaj, F. (2022). Efficacy of peace education on self-efficacy and resilience of students. *Journal of Psychological Science*, 21(113), 953-970. (Persian) <https://doi.org/10.52547/JPS.21.113.953>
- Sadat Hashemi, F., Kareshki, H., Tatari, Y., & Hosseini, M. (2015). Validity and reliability of the APRI aggression assessment scale in Mashhad adolescents *Quarterly Journal of Applied Research in Educational Psychology*, 1(2), 46-61. (Persian) https://aep.journals.pnu.ac.ir/article_1967.html
- Shafizadeh, M., Khan Armoei, M., & Rafiei Nia, P. (2020). The relationship between depression and bullying: The mediating role of identity styles. *Journal of Psychological Science*, 19(96), 1625-1636. (Persian). <http://dorl.net/dor/20.1001.1.17357462.1399.19.96.7.5>
- Shukurova, S. (2023). Bullying in schools: The state of knowledge and effective interventions. *Central Asian Journal of Education and Innovation*, 2(6 Part 4), 74-77. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8049423>
- Skrzypiec, G., Slee, P. T., & Roussi-Vergou, C. (2013). Andreou, E. Coping with school bullying: A cross national pilot intervention study. *Journal of Modern Greek Studies* (Aust. N. Z.) Special Issue 1, 232-245. <https://core.ac.uk/download/pdf/14947732.pdf>
- Slee, P. T., & Mohyla, J. (2007). The PEACE Pack: An evaluation of interventions to reduce bullying in four Australian primary schools. *Educational Researcher*, 49, 103-114. [CrossRef]. <https://doi.org/10.1080/00131880701369610>
- Tanyel, S. S., & Kiralp, F. S. Ş. (2021). Tolerance for sustainable peace culture in a divided society: The effect of peace education on tolerance tendency and human values. *Social Indicators Research*, 156(1), 223-246. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02630-w>
- Ulfah, M., & Gustina, E. (2020). Bullying Behavior among Students. *International Journal of Evaluation and Research in Education*, 9(3), 644-649. <http://dx.doi.org/10.11591/ijere.v9i3.20437>
- UNESCO, International Bureau of Education. (1999). *A Curriculum Framework for Peace Education*, Educational Innovation and Information. Available at: www.unesco.org/cpp/2000/2000frame.htm
- Waltz, C. F., Strickland, O. L., & Lenz, E. R. (Eds.). (2010). *Measurement in Nursing and Health Research*. Springer publishing company.
- Zamani Kokhalo, I., Sepah Mansour, M., & Abolmaali, K. (2021). The effectiveness of integrated peace and good selection training program on improving interpersonal relationships and academic motivation of female high school students. *Journal of Psychological Science*, 20(105), 1683-1698. (Persian). <http://dx.doi.org/10.52547/jps.20.105.1683>
- Zekavati Faraghlou, A. (2002). *Peace education* (1st ed.). Tehran: Nowruz Honar Cultural Institute Publications. (Persian)